

ROZHOVOR

„VĚDĚLA JSEM, ŽE JÁ SE S TÍM HLE NESMÍŘÍM“

Rozhovor Apoleny Rychlíkové s Annou Šabatovou

“I Knew I Couldn't Make Peace with This.” Interview with Anna Šabatová
by Apolena Rychlíková

Abstract

In this interview with documentary filmmaker Apolena Rychlíková, Anna Šabatová, one of the most remarkable figures of modern Czechoslovak history, considers not only the intellectual foundations of Charter 77 and the dissident movement, but also what shaped Šabatová's personal background. The interview introduces an often-overlooked continuity between dissent and critical approaches to the post-communist era. This continuity is present in the humanistic, left-wing thought of Anna Šabatová, stemming from the tradition of the Czechoslovak democratic left, which permeates her whole life, not only philosophically and intellectually, but above all practically. Anna Šabatová's lifelong efforts for a more just society have never stopped, connecting the period before 1989 with the period that followed.

Keyword

Charter 77, the Velvet Revolution, leftist perspectives, post-communism, feminism, human rights

Jméno Anny Šabatové je v posledních letech spojeno především s funkcí veřejné ochránkyně práv, již vykonávala mezi lety 2014 a 2020. Boj za lidská práva a ochranu slabších je ovšem její celoživotní mise, která ji provází od studentských let. Patřila k nejaktivnějším disidentkám, spoluzakládala Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných a spolu se svým manželem Petrem Uhlem vydávala periodikum Informace o Chartě 77, které dnes představuje jeden z nejobsáhlejších pramenných zdrojů o činnosti Charty 77 v sedmdesátých a osmdesátých letech. Od roku 1987 také vykonávala funkci mluvčí občanské iniciativy Polsko-československá solidarita. Po sametové revoluci působila především na pozicích spojených se sociální agendou a systematicky obhajovala práva sociálně slabších jedinců ve společnosti. Za svoji celoživotní činnost získala Anna Šabatová mnoho mezinárodních i domácích vyznamenání. Dnes se Anna Šabatová veřejně hlásí k levicové politice, chartistické „umění dialogu“ a nefalšovaná snaha o pochopení svých názorových oponentů ovšem zůstává charakteristickým rysem jejích veřejných projevů. O tom, jakým způsobem chápala Anna Šabatová svoji „levicovost“ během působení v disentu a jaké hodnoty jsou pro ni v politice důležité dnes, hovořila s novinářkou a dokumentaristkou Apolenou Rychlíkovou.

Vzpomínáte si ještě, jak jste se politicky definovala ve svém mládí?

Je to zajímavé, ale moc jsem se nedefinovala. Vždy jsem přemýšlela o svých kořenech, ale v podstatě ne v nějaké ideologické rovině, ale v lidské rovině. Kromě rodinného prostředí jsem byla také formovaná literaturou, hodně jsem četla jako dítě i v dospívání, a přišlo mi zcela přirozené, že úsilí o sociální spravedlnost je důležité. Nikdy mě nenapadlo, že bych se ho měla zbavit jen proto, že se sociální spravedlností zaštiťují také ti, na něž jsem po roce 1968 nahlížela velmi kriticky. Skutečnost, že jsem vyrůstala v rodině lidí spjatých s komunistickou stranou, ale s jejím kritickým proudem, který tehdejší vládnutí z mnoha důvodů viděl jako problematické, způsobila, že jsem ani po listopadu 1989 nemohla přijmout čistě antikomunistický narativ.

Co pro vás v rodině znamenalo pražské jaro a jeho nešťastné vyústění?

Do roku 1968 se naše rodina stavěla kriticky ne vůči socialismu jako takovému, ale spíš vůči aktuálnímu provedení. Existovalo přesvědčení, že kritickým úsilím lze poměry zlepšit. Celé pražské jaro, které dalo tomuto přesvědčení tvář, pro mě byl silný zážitek, kdy jsem začala vnímat i širší společenské souvislosti, velmi jsem se nadchla, velmi jsem se s tím novým vývojem identifikovala. Tehdy jsem se také dozvěděla mnohé o zločinech v padesátých letech, což mě nutilo přemýšlet o tom, co je to vlastně socia-

lismus, a intuitivně jsem se začala vyhýbat ideologickému jazyku. Okupace pak pro mě znamenala zásadní odmítnutí toho, co se stalo. Silně jsem si uvědomovala, že nový vývoj nedokážu přijmout. Najednou bylo zcela jasné, že já se s tímhle nesmírím. A ten silný pocit, to bylo to hlavní, co ovlivnilo můj další vývoj. Protože nikdo samozřejmě nevěděl, co přesně se bude dít.

Dá se nějak porovnat ona „věrnost události“ u lidí, kteří v mladém věku zažili zklamání z roku 1968 a nenaplněných ideálů demokratického socialismu, a u těch, kteří naopak prožili rok 1989, který pro ně znamenal zásadní životní zlom? Vidíte ve způsobu prožívání těch okamžiků nějaké podobnosti?

Ano, takové události velmi výrazně formují lidi. Myslím, že vzniká něco jako generační myšlení a ovlivnění lidí společnou zkušeností, která má emocionální náboj. Pro mne byl formativní rok 1968, ale rok 1989 už nikoliv, to už jsem byla zformovaná. Ale ti, které rok 1989 zastihl mladé, jsou jím myslím trvale formováni. Myslím, že to souvisí hodně se společně sdílenými emocemi. Musím přiznat, že jsem v devadesátých letech často přemýšlela, proč mají někteří lidé tendence přemýšlet poměrně zjednodušeně, a pak mi došlo, že velmi zjednodušeně, i když zcela v jiném duchu, myslela celá generace v padesátých letech. Takové revoluční nadšení z nového počátku. A teprve postupně, v konfrontaci s realitou, s životem, se jejich zkušenost dostává vlastně do konfliktu s oficiální ideologií a dochází k reflexi. To platilo třeba o celé generaci přesvědčených komunistů padesátých let, kteří byli velmi často kvalitní a přemýšliví lidé a postupně kriticky reflektovali realitu, a platí to i o některých aktérech devadesátých let...

...s tím rozdílem, že posun k reflexi dnes trvá mnohem déle. Alena Vágnerová v souvislosti s pražským jarem vždy říká, že na tom je možná nejzajímavější to sebereflexivní vzednutí společnosti, které vycházelo zespodu i svrchu.

Ano, ale pak to bylo useknuté. Nevíme, jaký by ten vývoj byl. Jsou snahy pražské jaro hodně dehonestovat, to zásadně odmítám. Ale pravda je taková, že skutečně nevíme, jak by se to vyvíjelo a jestli by se kvalita života lidí zlepšila, případně jak.

Vaše práce se velmi rychle stala prací praktickou a přímou. Z čeho jste v životě načerpala víc zkušeností? Z teorie nebo z praxe?

Já jsem skončila se studii na Filozofické fakultě ve třetím ročníku, a ještě je třeba dodat, že jsem nebyla nijak pilnou studentkou. Nastupovala jsem na fakultu na podzim 1969 a už jsem cítila, že na filozofii to nebude dobré. Vyplývalo to z každodenní situace, z toho, jak se proměňovalo klima ve společnosti. Studovala jsem pár semestrů a přiznám se, že jsem nikdy nepocítila opravdovou touhu proniknout nejen do marxismu, ale ani do jiných filosofických směrů. Můj druhý obor byla historie. Ta mi byla bližší a dávala

mi víc materiálu k přemýšlení. Pak jsem ale šla do vězení, a když jsem byla propuštěná, nastoupila jsem do skladu. Potom jsem se vdala, měla děti atd. Obecně jsem ale spíš empiricky založený člověk a závěry si vyvozuju sama na základě nabytých poznatků, v nichž vlastní zkušenost hraje významnou roli.

Už ve velmi mladém věku jste se ale zapojila se svými sourozenci a otcem do politické činnosti. Jaká to byla zkušenost?

V základu mé činnosti byl odpor k pookupačnímu vývoji. Původně byla má aktivita odvozena především od aktivit mého otce. Pomáhala jsem v těch věcech, které on spolu s dalšími, často nekomunisty, začal organizovat jako projev toho, že se s porážkou pražského jara odmítají smířit. Táta už tehdy hodně usiloval o kontakt s lidmi, kteří vzešli z jiných ideových prostředí, z tehdy obrozené socialistické strany nebo ze strany lidové, a často přemýšlel o politice jako o nějakém širším rámci. To pro mě bylo zajímavé a myslím, že mě to hodně ovlivnilo i později, když se zakládala Charta 77. My s Petrem [Uhlem] jsme v Chartě dělali zejména praktické věci: *Informace o Chartě*, sdělení Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných a spoluorganizovali jsme Polsko-československou solidaritu a Východoevropskou informační agenturu. Neméně podstatné ale bylo, že jsme žili v prostředí různých názorových proudů a lidí s různými ideovými východisky.

Existovaly situace, kdy jste v rámci Charty zvládli překročit vlastní politické přesvědčení?

Samozřejmě, dnes a denně, normálně jsme spolupracovali napříč, ani jsme tak nepřemýšleli. To ideové zakotvení v devadesátí procentech nehrálo žádnou roli. Občas se samozřejmě objevily různé spory a zkoumala se různá řešení. Pamatuju se na debaty o některých zahraničních tématech nebo o tématech, která bychom dnes nazvali jako kulturní. Například podpora bojovníků proti apartheidu v JAR, bombardování Grenady, ale i debata o liberalizaci potratů, kterou část křesťanů v Chartě odmítala. Tehdy se najednou vyjevil jiný ideový půdorys a nebyly to jednoduché diskuze.

Když se v současnosti diskutuje o minulém režimu, často je debata rámovaná antikomunistickou perspektivou. Existence demokratického socialismu v našich dějinách jako by vymizela i jako myšlenka. Přitom se v určité fázi svého života „socialistou“ nazýval v některých knihách i Václav Havel.

No to jde na vrub polistopadovému vývoji a tomu antikomunistickému narativu či ideologii, jak se dnes pěkně říká. Ale zdá se mi, že se to postupně proměňuje, že se pomalu prosazují i jiné perspektivy. A lidé, kteří smýšlejí levicově, už nejsou tak na okraji jako třeba před dvaceti lety. Já jsem vždy věděla, že jsem levicově orientovaná, jen jsem to nijak významně neinzerovala. Zdálo se mi, že je lepší debatovat s přáteli bez ideologie v zádech a maximálně věcně. Taky mi byl protivný ten oficiální ideolo-

gický jazyk. Zároveň jsem si vzala zrovna Petra a Petr byl představitel dominantně ideologického člověka, který má vše jasně uspořádané. Na jedné straně mi vyhovovalo, že je levicový, na druhé straně jsme vedli hned od začátku různé debaty, kdy se naše pohledy různily.

Pokud jste zmínila Havla, nevím, zda se sám označoval za „socialistu“. Zajímavé ale je, že podepsal například „Sto let českého socialismu“, což byla připomínka založení sociálně demokratické strany s důrazem na demokracii a s jasným odkazem k tradici, která si nezadala s nedemokratickým režimem. Mně se v době Charty jeho názory jevily spíše jako levicové, dnes bych asi řekla kulturně levicové. Ostatně on byl postupně kritický i k polistopadovému vývoji. Zajímavý je Rudolfinský projev, myslím z roku 1997, kdy on jako jeden z hlavních aktérů sametové revoluce kriticky hodnotil vývoj a pojmenoval stav, v němž se společnost nacházela, jako „mafiaňský kapitalismus“.

Ale když vznikla Charta, tak tam to vědomí různosti bylo?

To, že máme různé názory, bylo velmi reflektováno. Už v základním prohlášení Charty byla formulace, že jsme volné, neformální a otevřené společenství lidí různých přesvědčení, různé víry a různých profesí, které spojuje vůle jednotlivě i společně se zasazovat o respektování občanských a lidských práv v naší zemi i ve světě.

Můžete uvést nějaké téma, kde se musel konsenzus vydiskutovat, že nebyl od počátku?

Velká debata se vedla například – a to stále nikdo vědecky nezpracoval – o mírových hnutích a o tom, zda s nimi spolupracovat. V osmdesátých letech se v Evropě mírová hnutí výrazně etablovala. Československý stát pořádal v Praze velký mírový kongres. Z našeho pohledu byl zprofanovaný a nevěrohodný, ale pamatuji si, že na něj přijeli i němečtí Zelení – první Zelení, kteří se v Evropě dostali do parlamentu a chtěli debatovat o tom, co je dobré pro mír. Nezapomeňme, že pořád existovala železná opona. Byla to doba, kdy USA instalovaly rakety středního doletu v Západním Německu a Zelení byli tehdy jednoznačně proti. Ale kromě toho, že přijeli na kongres, tak pro ně bylo přirozené, že navštívili i nás, chartisty. Shodou okolností přímo na mé narozeniny, takže jsem je měla na oslavě. Přijeli bez sak, jen v košilích, byli velmi neformální. Setkali jsme se s nimi v jednom pražském parku, vydali jsme nějaké společné prohlášení a pak přišli večer na oslavu narozenin, na kterou jsem je pozvala.

To muselo být paradoxní, že zástupci německých Zelených přijeli na mírovou debatu do Československa a zároveň tady přímo viděli domácí útlak.

Mně přišlo hrozně zajímavé a důležité s nimi vést debatu. Často to byli západoevropští levičáci, kteří se – alespoň z hlediska socialismu jako systému – zajímali o východoevropský blok. A nebyli to nějakí užiteční idioti. Zelení byli velmi kritičtí k tomu, co se za

železnou oponou dělo. Mně se na tom líbilo, že se jednalo o levici, která měla vlastní historii a která měla kritický vztah vůči východoevropským režimům.

To mě přivádí k otázce, která mi z dnešního pohledu přijde vysoce relevantní: Do jaké míry byl sociální vývoj i vývoj levice na Západě hnaný i obavou z toho, že se komunismu podaří opravdu na Východě zvítězit? Na kolik se Západ snažil vlastním budováním sociálního státu předejít tomu, aby Východ v tom globálním souboji byl úspěšnější právě prostřednictvím rozvoje sociálního a materiálního zabezpečení? Jednoduše zdali existovala obava, že „socialistický blok“ je skutečnou, nejen domnělou alternativou ke kapitalismu?

Myslím, že to není dojem, to tak prostě je. A když režimy padly a tato podivná konkurence zmizela, ukázalo se, že i na Západě se strany hájící zájmy obyčejných lidí dostaly do určité defenzívy. Z odmítání „komunismu“ se leckdy stalo odmítání všeho levicového. To teď mluvím zejména o naší zemi. Ale i na Západě to zpochybnilo mnohá východiska. Najednou nebylo úplně jasné, co přičíst systému a co lidem.

Nakolik pro Vás a Petra Uhla bylo podstatné, že jste si udržovali i mezinárodní kontakty – jak se západními zeměmi, tak se zeměmi ve východním bloku?

Pro mě to bylo velmi důležité. Bylo to pro mě okno do světa. Nemohli jsme vůbec cestovat – ani na Východ. Ty kontakty – a bylo jich hodně – byly nesmírně důležité. Vyhledávala jsem debaty o běžném životě na Západě. Během setkávání se zahraničními návštěvami pro mě bylo nejzajímavější, co konkrétně popisovaly za opatření. Například, jak co funguje na Západě v sociální oblasti či v sociální politice. Taky jsem s respektem poslouchala, když ti lidé vysvětlovali, proč to není žádný med, když je člověk v kapitalismu nezaměstnaný nebo odkázaný na dávky. Někteří lidé u nás tehdy měli představu, že lidé, kteří dostávají dávky, se mají dobře, protože nepracují a dostávají peníze. A nevnímali tudíž nezaměstnanost, kterou tehdejší oficiální režim stále připomínal, jako společenské zlo.

Já si ani nepamatuju, že bych se u nás někdy setkala s někým, kdo by si byl schopen uvědomit, co to znamená, že člověk dlouhodobě nemá práci. Nikoli z politických důvodů, jak jsme to znali od nás, ale prostě proto, že ta práce není. S respektem jsem nahlížela na problémy, které se odehrávaly na Západě, a uvědomovala jsem si, že i demokratická společnost má své problémy. Myslím, že i proto jsem neměla po roce 1989 pocit, že se mi otevřel úplně neznámý svět. Jednak z těch debat s návštěvami – vždy mě zajímalo to, co vyprávěli oni, nejen to, že původně přijeli, aby zjistili, jak žijeme my. Snažila jsem se porozumět jejich skutečnosti a rozhodně jsem nebyla tak povýšená, abych věděla lépe než oni, jaký kapitalismus je. Oni také respektovali naše zásadní odmítnutí režimu, v němž jsme žili.

A kdo vás nejčastěji navštěvoval?

Většinou to byli příslušníci západní levice, kteří přijeli do Československa a zajímali se o to, co se tady děje. Někteří přijeli jako novináři a zajímalo je zdejší dění čistě profesionálně, ale také přijížděli lidé, které to zajímalo lidsky a politicky a chtěli do toho proniknout, navázat s námi kontakt. My s Petrem jsme byli také dlouhodobě v kontaktu s přáteli ze IV. internacionály, kteří k nám vysílali zajímavé lidi.

Vozili také časopisy: *Spiegel* z Německa nebo *Le nouvel observateur* z Francie. Také knížky. Dostala jsem od jednoho Holanďana – byl to sociální pracovník – knížku od Alice Millerové *Am Anfang war Erziehung*. Nebo první díl autobiografického románu od Canettiho (*Zachráněný jazyk*) a taky ve francouzštině knížky od Elie Wiesela, a to mnohem dřív, než vyšly česky. Ale neméně důležité byly kontakty s lidmi z Polska nebo z NDR. To byl zase velký pocit blízkosti ze společně sdíleného osudu, protože jsme měli kontakty s lidmi, kteří se nějak postavili proti režimu. Jednou přijeli i Maďaři, udělali jsme s nimi rozhovor pro *Infoch*.

A promítaly se potom tyto diskuze se zahraničními návštěvami i do toho, co jste třeba řešili v Chartě?

Až tolik ne. Pro mě existovaly ještě dimenze, které asi pro většinu lidí vůbec nehrály důležitou roli. Například jsem dostala knížky o porodech. Sama jsem měla velmi nehezké zkušenosti s vlastními porody. Jsem sice člověk, který, když zatne zuby, umí vydržet všechno, ale hrozně mi třeba vadilo, že mi v nemocnici hned po porodu vzali dítě a vozili mi ho pouze na kojení. Nebo jsem těžce snášela chování zdravotnického personálu k rodičkám. Takže mě přirozeně zajímaly i tyhle věci, včetně informací o různých způsobech výchovy. Knížku o velmi zajímavé internátní škole Sommerhill, která tady vyšla až někdy po roce 2000, jsem četla německy už v sedmdesátých letech.

Zde se také musím zeptat na téma související s Vaší feministickou identitou. Na Západě se během druhé poloviny 20. století formovalo celé feministické hnutí. Jak to, že to do agendy Charty neproniklo, když to byly právě Vaše kruhy, které měly mnohem větší napojení na západní myšlení? Feminismus nebyl v Chartě téma?

Nebyl. Já si dokonce pamatuji, jak u mě jednou byla na návštěvě jedna francouzská psychiatrička, Claire Prouet, a v reakci na mé povzdechnutí, že mi Petr doma nepomáhá, jen odvětila: „Ne, ne, to není tvá chyba.“ Já si do dneška pamatuji, jak mi řekla, že to je obecnější problém, který vychází z kulturních stereotypů. Tím mě inspirovala, abych o těch věcech začala více přemýšlet. Ale jinak to téma nerezonovalo. Maximálně jsme s některými kamarádkami z Charty mužské trochu ironizovaly. Řešily se ale jiné, pro nás tehdy důležitější věci.

Nemusíme mluvit pouze o ideologii feminismu, ale k feminismu se hodně váže také otázka péče, vzájemnosti a solidarity. Přijde mi, že v určitém kontextu tedy můžeme na práci Charty uplatňovat i feministická hlediska.

Ano. Ne že bych v Chartě nenašla machistické prvky, to určitě ano, ale její praxe byla velmi založená na vzájemnosti a byla skutečně svobodomyšlná. Také se vždy hledala jako mluvčí alespoň jedna žena. Dnes se mluví hlavně o ideové pluralitě, ale já myslím, že tam také byl záměr, aby v té trojici vždy byla alespoň jedna žena (někdy i dvě). Také není bez zajímavosti knížka Evy Kantůrkové *Sešly jsme se v této knize*, což byly rozhovory s ženami. Jen s ženami. Ale debata o feminismu jako takovém se, pokud vím, nevedla. Připomínám také, že dokument z roku 1977 „O sociálních, hospodářských a kulturních právech“¹ má několik odstavců, které jsou z hlediska rovnoprávnosti žen docela nosné i dodneška.

V něm se zmiňuje i nerovné odměňování žen a mužů. Překvapilo mě, že se o tolik nezmenšilo.

Vím, že můj otec Jaroslav Šabata byl jeden z autorů, ale nedokáži říct, kdo další se ještě na tomto dokumentu podílel. Už se to asi nedozvíme, protože podle mě už nikdo nežije, ale ta levicová východiska byla v tom dokumentu jasná. V dalších dokumentech Charty se to ovšem již neprojevovalo, protože ty už reagovaly na konkrétní situaci a vždycky se našlo nějaké téma, které se zdálo v tu chvíli důležitější. Ale v tomto dokumentu to bylo přítomno. Ten ještě podepsal i Patočka a pak, myslím, za několik dnů zemřel.

Mě u toho napadá, že menší akcentace feminismu v Chartě vycházela i z toho, že přece jenom během sedmdesátých a osmdesátých let byla genderová rovnost více systémově inherentní, kdežto v některých zemích na Západě se ještě v sedmdesátých letech ženy potýkaly s tím, že třeba nemohly nastoupit do zaměstnání, pokud to muž nepovolil.

To máte pravdu. Třeba potraty, které byly významné pro ženské hnutí v sedmdesátých letech v Německu, byly v Československu možné, i když s určitými administrativními překážkami. Když jsem učila na Katedře sociální práce, zabývala jsem se trochu i rodinným právem. Například zákon o právu rodinném z roku 1949 přinesl zrovnoprávnění nemanželských dětí. Alena Vágnerová, která emigrovala do Německa, zmiňovala, že

¹ Jedná se o Dokument Charty 77 č. 7 z 8. března 1977 „Analýza stavu hospodářských a sociálních práv v Československu“. Vilém Prečan uvádí, že text dokumentu připravili Jaroslav Šabata a Jan Tesař podle dohody na poradě 3. ledna 1977 v bytě Václava Havla. Více: Blanka Císařovská a Vilém Prečan (eds.), *Charta 77: Dokumenty 1977–1989* (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007), s. 26–29. – Pozn. A. R.

když potřebovala založit účet v bance, tak potřebovala souhlas manžela. To tady od roku 1948 skutečně nebylo, ale pravděpodobně už před válkou ne. Ženy mohly samozřejmě svobodně pracovat bez povolení manžela. Skoro bych se vsadila, že už za první republiky.

Nebo otázka rozvodu, že?

Ano, otázka rozvodu nebo potratu. Potraty nebyly možné v Německu, kde proběhla na začátku sedmdesátých let akce týdeníku *Stern*. Ten uveřejnil fotky více než tří stovek známých žen s titulkem: „Byly jsme na potratu!“ (Wir haben abgetrieben!) a tím odstartoval boj za legalizaci potratu. Jedním z důvodů, proč tady nevznikalo feministické hnutí, bylo i to, že řada věcí, které musely ženy na Západě vybojovat, jsme my tady dostali jakoby do vínku od komunistické moci, ale myslím, že za to vděčíme hlavně předválečnému ženskému hnutí, Františce Plamínkové, Miladě Horákové a dalším.

Když jsme se bavily o té vzájemnosti: Vy jste s Petrem Uhlem byli jedním z mála párů, kde Chartu 77 podepsali oba.

Určitě ne. Ještě to byli Němcovi, i když oni spolu možná tou dobou nežili. Nicméně podepsali to oba a Šilhánovi byli taky dva. A určitě ještě někdo. Úplně sami jsme nebyli.

A na co jste se v ten moment spoléhali? Že vás nezavrou oba?

Já jsem o tom moc nepřemýšlela. Ale neuměla jsem si představit, přestože jsme měli oba dva zkušenost vězení, že by nás zavřeli oba dva za podpis Charty. Navíc my jsme dělali spolu prakticky všechno i předtím, takže nás nenapadlo to nějak měnit.

Já jsem se na ten Váš podpis ptala i proto, že část lidí, kteří tvořili páry, Chartu nepodepsala, někteří dokonce i z ideových důvodů, ovšem pak tu byli ti, kde ji jeden z partnerů nepodepsal ze strategických důvodů. Měli jste i vy nějakou strategii?

Ne, my jsme neměli žádnou rodinnou strategii.

A to jste nad tím skutečně nikdy nepřemýšleli, ani když byl Petr Uhl ve vězení?

Nějak jsem nad tím samozřejmě přemýšlela, právě když byl Petr ve vězení. Dokonce jsem zajišťovala, co by se stalo s dětmi, kdyby mě zavřeli. Napsala jsem plnou moc svému bratrovi a možná i otci a oni jako rodinní příslušníci byli mnou instruováni, že kdyby mě sebrali, tak musí okamžitě vyrazit do Prahy, sebrat děti a říct: my máme na základě zákona o rodině povinnost postarat se o naše vnoučata, případně synovce a neteř. V přímé linii je tam zejména vyživovací povinnost. Kladla jsem jim na srdce,

že musí přijet hned a musí říct, že se o naše děti postarají. Jinak jsem měla domluveno se spřátelenou rodinou, s Bískovými, že jakmile by děti byly v moci naší rodiny, pobývaly by u nich. Řešila jsem praktickou i právní rovinu, protože jsem věděla, co se stalo Drahomíře Šinoglové. Když ji zavřeli, byl její manžel v práci a oni sebrali děti a dali je do dětského domova. Byly tam třeba jen dva dny, nebo možná dokonce jen jeden, ale to jsem nechtěla ani na chvíli. Další věc byla, že jsme žili v tzv. rozděleném bytě a ve stejném bytě s námi žila ještě jedna paní, a ta se o naše děti postarala, když nás s Petrem sebrali na krátkou dobu oba – na čtyřicet osm hodin.

Při vědomí toho, čeho všeho je komunistický režim schopný, jste věřila, že na Vaši argumentaci otcem nebo bratrem přistoupí?

Ne neměla jsem z celé situace sedmdesátých a osmdesátých let žádný důkaz o tom, že by nějaké dítě otevřeně odňali z politických důvodů. Takové případy nebyly. Zavřeli Jiřího Němce a Danu Němcovou, zůstaly dvě nezletilé děti, oni to neřešili, protože v bytě žilo ještě několik plnoletých sourozenců. Dítě Petrušky Šustrové na začátku sedmdesátých let, když byla ve vězení, bylo u její babičky. Vycházela jsem ze zkušenosti a doufala, že to dobře dopadne.

Byla obava o to, co postihne Vaše děti, věc, kterou jste s ženami z Charty diskutovaly?

Ne, nepamatuju si žádnou takovou debatu, protože v tom byla moje situace poněkud unikátní. V době, kdy byl Petr zavřený, jsem třeba začala vydávat *Informace o Chartě* místo něj, začala jsem v nich uvádět svoji adresu a podílela jsem se na veškeré organizaci. Zároveň je ale dobré si uvědomit – a to vždy říkal s oblibou Petr –, že „oni uvažují tak, že ženský nejsou důležitý“. Zavřených žen nebylo moc a těch s dětmi ještě méně. Takže já jsem tak trochu věřila ve svou šťastnou hvězdu. V to, že si netroufnou nás zavřít oba. Ale samozřejmě, že žádnou jistotu jsem neměla a počítala jsem také s druhou variantou, či jsem se spíš snažila na ni vnitřně připravit, aby mě to nezaskočilo.

O Chartě se občas – tak trochu pejorativně – říká, že to bylo v jistém slova smyslu ghetto. Souhlasíte s takovým přísným hodnocením? A řekla byste, že šlo více o aktivistické ghetto, nebo ghetto osobní? Protože z toho, jak se tu my dvě bavíme, se mi zdá, že toho osobního – ve smyslu starostí, obav, úzkostí – jste tolik nesdíleli.

Osobnější vztahy samozřejmě existovaly, a to velmi silné. Ale já bych asi nikdy neřekla, že jsme sdíleli své úzkosti – mimo jiné i proto, že u každého z nás byly různé. Ten průměr s ghettem se jistě dá použít a je částečně pravdivý, ale nebyla to naše volba. Tou represí kolem nás StB přece jen vytvořila určitý příkop, který měli odvahu překročit jen jednotlivci. Ale postupně se to v druhé polovině osmdesátých let proměňovalo. Myslím, že v roce 1988 a 1989 to už přestává platit a v listopadových dnech se to zlomilo úplně.

Charta se za svých patnáct let existence výrazně proměňovala. Jak se uvnitř společnosti utvářely vztahy mezi různými generacemi? Dnes zpětně vidíme i různé výklady samotného fungování Charty například z pozic Alexandra Vondry nebo Jana Rumla.

To společnosti se samozřejmě proměňovalo i sociologicky, za třináct let přibýlo hodně mladších lidí. Několik desítek mladých lidí ve spolupráci s Bondym dokonce napsalo kritický dopis, kde se vymezovali proti takzvanému chartistickému establishmentu, který měla tvořit právě naše generace nebo spíš lidé starší než my, ale hlavně ti, kteří byli v Chartě od počátku. Myslím, že nešlo ani tak o ideový spor, ale spíš o míru radikality a potřebu více participovat na dění.

Jak jste k tomu uvnitř Charty přistupovali?

Snažili jsme se dávat prostor i ostatním. A tak se například v roce 1987 stal mluvčím Jan Litomiský a o rok později Stanislav Devátý, kteří byli bližší těm mladším chartovním generacím. Honza Litomiský dodnes rád vzpomíná na to, jak jsme se navzdory různým ideovým východiskům měli upřímně rádi. I pro mě je to důležitá hodnota, že jsme se měli navzájem hodně rádi a něco z toho přetrvalo dodnes.

Litomiský i Devátý dobře fungovali v té trojici a dobře vycházeli s dalšími mluvčími, stejně jako Saša Vondra.² Já sama jsem pak zkoušela zajít ještě dál, když mi končil mandát mluvčí. Protože u nás bylo pravidlo, že každý mluvčí za sebe sežene náhradu, předá někomu otěže. Navrhne člověka, který se pak různými konzultacemi s dalšími chartisty osvědčí a stvrdí. A já jsem si vybrala Františka Stárka, právě proto, že jsem chtěla trochu přitáhnout to kritické prostředí z undergroundu. Nejen proto, abychom reagovali na jejich kritiku, ale i proto, aby si oni sami vyzkoušeli, že to je opravdu velká zodpovědnost být mluvčím Charty. Především v tom, že nikdy nesmíte prosazovat cokoli na sílu, ale musíte vždy pečlivě hledat konsenzus. Nakonec se mi ale Stárka přes řadu konzultací prosadit nepodařilo, protože se řadě lidí zdál až moc excentrický, což možná souviselo i s jeho přezdívkou Čuñas.

Hodně často se v souvislosti s Chartou mluví o umění dialogu. Vy sama také zmiňujete, že to byla opravdu velká hodnota. Čím to, že řada proponentů z disidentského prostředí po roce 1989 toto umění dialogu ztratila?

Ano, někteří ho ztratili. Myslím ale, že jich byla výrazná menšina. Většina chartistů z těch, kteří se politicky angažovali, vypadla po volbách v roce 1992 v rámci demo-

² Jan Litomiský působil jako mluvčí Charty 77 od 6. ledna 1987 do 2. ledna 1988 spolu s Josefem Vohryzkem a Libuší Šilhánovou, Stanislav Devátý od 2. ledna 1988 do 2. ledna 1989 spolu s Milošem Hájkem a Bohumírem Janátem a Alexandr Vondra od 2. ledna 1989 do 6. ledna 1990 spolu s Tomášem Hradílkem a Danou Němcovou. – Pozn. A. R.

kratického procesu. To byli ale právě ti střízlivější, kteří to umění dialogu neztratili. Nicméně po těchto lidech nebyla v roce 1992 poptávka. Doba si žádala jednoznačné a rozhodné jednání, což je prostě jeden ze znaků revoluce, že takové typy přitahuje a vynáší do popředí.

Rok 1989 je dnes vykládáný jako zásadní dějinná událost, kterou bezpochyby do určité míry také byl. Jak jste ho prožívala Vy osobně?

Už v roce jsem 1988 cítila, že se k něčemu schyluje. Rok 1989 jsem uvítala s velkou úlevou, ale první dny revoluce jsem měla trochu pokažené tím, že byl Petr znovu zavřený (týden). Ale věděla jsem, že se nechci nějakou dobu angažovat ve veřejné sféře – i proto, že jsem nechtěla mít nějaké funkce takzvaně za zásluhy. To byl jeden motiv. Ten druhý byl prozaičtější: Michal měl čtyři roky a další dvě starší děti byly zrovna v pubertě. Petr byl od rána do večera v práci, v ČTK nebo v parlamentu. Mohla jsem se vykašlat na děti a někde být, ale to se mi nechtělo. A pak ještě třetí motiv: měla jsem velký zájem na tom dokončit školu, kterou jsem v té době již studovala. To jsem si skutečně moc přála.

Co byla Vaše vnitřní motivace vrhnout se po tolika letech znovu na studia?

Ve chvíli, kdy mě zavřeli, jsem vnitřně přijala skutečnost, že už nikdy studovat nebudu. Pamatuji si, jak jsem si říkala: „Tak prostě nebudeš mít vysokou školu, nemá ji tolik lidí, není to to nejdůležitější.“ Bylo mi jasné, že důsledek nástupu do vězení bude to, že jednoduše nebudu studovat, a po návratu z kriminálu jsem na studium logicky nemohla ani pomyslet. I proto jsem se tím snažila netrápit.

V jazykovce a Francouzském institutu jsem se pak učila německy a francouzsky, snažila jsem se číst zahraniční knihy a časopisy a být v kontaktu s vnějším světem. V roce 1988 jsem se ale dozvěděla, že se připravuje podzemní studium bohemistiky, a to mě zaujalo. Zkusila jsem se přihlásit a takřka okamžitě jsem zjistila, že mě to baví mnohonásobně víc než v osmnácti. Strašně ráda na to období vzpomínám a skutečně jsem vděčná všem pedagogům za to, jak nás vedli. Po listopadu to pro mě byla prioritou – vedle rodiny. Ve chvíli, kdy jsem viděla ty masivní demonstrace, jsem si řekla, že už se to beze mě obejde. Zatímco do roku 1989 byl důležitý každý z nás, po roce 1989 jsem cítila, že už mě tolik potřeba není.

To se poměrně liší od docela významné části Charty 77, která naopak velmi rychle přetavila svůj chartistický kapitál v ten veřejný a politický.

Každý má tohle jinak. Já jsem to právě přetavit nechtěla. Do veřejného života jsem znovu vstoupila až po deseti letech jako zástupkyně veřejného ochránce práv. V klidu jsem dostudovala a pracovala v civilních zaměstnáních, spíš neprestížních. Pracovala

jsem jako redaktorka v bratrově nakladatelství³ a také jsem pracovala v sociálních službách. Jsem vděčná, že mám podobné zkušenosti, protože to byl praktický základ pro to, jak jsem potom uvažovala třeba v pozici ombudsmanky.

Po roce 1989, s rychlým nástupem antikomunismu, ale přichází pro Vaši rodinu i éra útoků a nenávisti. Jak jste se s tím vyrovnávala?

To bylo nepříjemné a byl to jeden z důvodů, proč jsem z nabyté svobody jednoduše nemohla být bezpodmínečně nadšená – jakkoliv jsem samozřejmě byla a stále jsem ráda, že k té změně došlo. Ten systém nebyl životaschopný a po zásluze se zhroutil jako domeček z karet. Ale velmi krátce po listopadu 1989 se Petru Cibulkovi podařilo zfanatizovat dav tím, že Brno polepil plakáty o mafiánu Šabatovi. Mého otce později fyzicky napadli a byla mu vyčítána spousta věcí. Například to, že udržoval kontakty s Mečiarom. To měl jako ministr české vlády pro kontakt s federální a slovenskou vládou v popisu práce. Ta nenávist, která vyhřezla, mě varovala před přehnaným nadšením.

Máte pocit, že souvisela i s tím, že Váš otec byl ve straně a podílel se na řadě velmi problematických věcí v padesátých letech?

Ano, ale táta to refleктоval a později symbolizoval skutečně tu největší postavu odporu proti režimu na Brněnsku. A najednou se vůči němu vynořily divné běsy, nenávist, pohrdání. I proto jsem od začátku nového režimu strašně alergická na ten nenávistný antikomunismus, i proto u mě nenajdete jediný antikomunistický kvák. Já si na jazyk, kterým hovořím, skutečně dávám velký pozor.

I dnes je možné slyšet, že Vašeho otce nebo Petra Uhla vlastně zavřeli soudruzi, tak proč si na to vůbec kdy stěžoval.

Ano. Vůči Petrovi bylo také hodně nenávistných útoků, vlastně na jeho případu se dá dobře ilustrovat, že ten antikomunismus byl hodně proti levici jako takové, protože on nikdy v komunistické straně nebyl ani nijak jinak neparticipoval na moci.

Proč si myslíte, že se právě z antikomunismu stal ten hlavní narativ výkladu nejnovějších českých dějin? A proč jste se vůči tomu v Chartě nikdy pořádně neohradili?

Myslím, že část se ohradila, ale vliv na celou společnost to nemělo. Třeba dvouměsíčník *Listy*, kde někteří chartisté publikovali, to myslím trvale refleктоval, ale hlavní proud, který byl silně pod vlivem tohoto narativu, to vše převálcoval. A pak myslím, že někteří

³ Jednalo se o nakladatelství Doplněk. – Pozn. A. R.

pravicoví politici toho začali i velmi instrumentálně využívat, jak v běžném diskurzu, tak ve volebních kampaních. Václav Klaus určitě, ale i další. Stalo se to součástí mocenského boje, protože to pro pravici bylo výhodné. A velmi to samozřejmě ovlivňuje společnost dodnes a stále se obtížněji prosazují levicová témata.

Česká debata tím byla velmi ovládnutá a z mého pohledu nám tenhle černobílý přístup zamezuje pochopit, k čemu po roce 1989 začalo docházet v sociálních oblastech a jaký to má vliv na stávající podobu dnešní demokracie.

Je to tak.

A předpokládala bych, že součástí předlistopadových disidentských elit mělo být i udržování vědomí, že jste nebojovali proti komunismu, ale za svobodu a demokracii.

Jistě, když se přijímal zákon o účastnících třetího odboje, bavila jsem se o tom s historikem Petrem Blažkem a ptala se ho: „Proč nedefinujete účastníka jako někoho, kdo bojoval za svobodu, demokracii a lidská práva?“ To by bylo mnohem přijatelnější a společnost by to tak nerozdělovalo.

Sama jste řekla, že jste se vždy hlásila k levicovému vidění světa. Kdy takhle deklarace politického postoje byla složitější ve vztahu ke společnosti? Před rokem 1989, nebo po něm?

Myslím, že tak jsem to neřekla, moje sebepojímání bylo levicové, ale dosti často jsem to právě neinzerovala nebo přímo neverbalizovala, právě pro tu složitost a tu možnou kontaminaci minulým režimem. Myslím, že v běžném životě je to praktičtější pro porozumění s jinými lidmi. Takže ani nemám potřebu přemýšlet, kdy to bylo obtížnější. V devadesátých letech jsem se opravdu zaměřila na studium a rodinu. Setkávala jsem se víc s lidmi, kteří nebyli tak jednostranní, a hlavně nová doba přinesla mnoho nových témat a nových přátel a kontaktů. A začala mě trápit celá řada věcí: rasistické násilí a jak k tomu byla společnost netečná – přitom docházelo k vraždám. Snažila jsem se vytvářet kritický postoj k nové době tak, abych nikdy nepopřela své minulé já. Vývoj byl hektický, určitě i mně některé věci docházely pomalu. Ale třeba to, do jaké míry se najednou ustálilo, že jen soukromník se může dobře starat o majetek, to byl postoj, který jsem zaznamenala velmi brzy a přišel mi přestřelený. Věděla jsem, že tak to není.

V tom tkví onen paradox českého příběhu po roce 1989?

Nejen v tom, ale já osobně jsem se snažila hledat oporu v realitě. Mluvit o nemocnicích, které jsou veřejné a fungují lépe než ty soukromé. Nebo jsem si brzy začala všimnout rapidního nárůstu chudoby a bezdomovectví. Snažila jsem se zjišťovat, odkud se takoví lidé

na ulici najednou berou, kolik jich je, co se s nimi dá dělat. Například jsem díky tomu zjistila, že první generace lidí bez domova byli chlapi z ubytoven, které se najednou začaly rušit. Každá fabrika dříve měla nějakou ubytovnu a v ní bydleli lidé, kteří zavíráním továren a jejich privatizací přicházeli o práci a spolu s tím i o bydlení, protože často do těch větších měst někdy v minulosti přijeli za prací, a teď najednou nevěděli, co se sebou.

Jedním z dalších určujících výkladových rámců polistopadového vývoje bylo „dohánění Západu“. Vy jste ale měla silnou zkušenost s úzkou spoluprací v rámci středoevropského prostoru, typicky například s Polskem. Nerezignovali jste tou snahou „být jako Západ“ na vlastní identitu?

Myslím, že je dobré si uvědomit, že to byla přirozená reakce na umělé rozdělení Evropy, a myslím, že základní teze je správná. Právě to vědomí přece jen odlišné středoevropské identity cítil dobře Havel, a proto vznikla myšlenka Visegradu, že budeme společně usilovat o vstup do EU a nějak se v tom podporovat, aby se to lépe podařilo. Ta myšlenka je taky myslím v zásadě správná a vlastně se naplnila vstoupením do Evropské unie. Ale v mezitím se to uskupení stalo natolik protievropské, protiuprchlické a teď i protiekologické, že z mého hlediska není nyní žádným přínosem, ba právě naopak. Na druhé straně Visegrad nemá jen vládní rovinu, ale i občanskou. Další rovina je institucionální. My jsme se také třeba setkávali jako ombudsmeni z Visegrádské čtyřky, a to byla velmi praktická setkání, a právě v době uprchlické krize jsme společně zaujali důstojné a humanistické stanovisko, které se velmi lišilo od těch vládních výstupů. Navíc počátkem devadesátých let nebylo ještě tak patrné, že celý ekonomický systém naráží na své limity. Dnes po třiceti letech je zřejmé, že celý svět je v krizi a že východiska je třeba hledat společně.

Když už jsme u té solidarity: devadesátá léta jsou typická i silným nárůstem individualismu, který se dle mého podepsal na chování české společnosti, jež dnes funguje mnohem více na principu „pomož si sám“ než na principu sdílení a vzájemnosti. Jak tohle vnímáte Vy?

Ano, pro devadesátá léta byl tento přístup typický, ale zdá se mi, že se to proměňuje. Koneckonců i covidová krize přinesla řadu příležitostí, kdy jsme se museli, ale i chtěli jako jednotlivci chovat solidárně. Řekla bych, že i diskurz se v tomto dosti proměnil, právě v době covidové krize. Je ale otázka, co zůstane z dlouhodobého hlediska.

Umíte si představit oblast, na které by se mohlo podařit najít takový konsenzus, jaký jste měli v Chartě?

Umím si to představit například u otázky změny klimatu. Realita nás dohání a se stále větší silou na nás dopadají důsledky klimatické krize. Podobný předpoklad by se dal

najít i u bydlení, jehož financionalizace má všude v Evropě velmi negativní důsledky. Tyto debaty se vedou i jinde, viz zcela aktuálně berlínské referendum. Ještě uvidíme, jak to bude pokračovat, protože to je první krok. Nevíme, co na to řekne nová berlínská vláda a případně také ústavní soud. Obecně ale vidím, že už si začínáme víc uvědomovat, že společnost bohatne, ale chudých lidí přibývá, anebo aspoň neubývá. Jenže od uvědomění k nějaké akci to vždy ještě chvíli trvá.

To je hodně zajímavé, vyjmenováváte oblasti, které dle mého dnes tvoří úplný základ společenského rozporu – a také základ rozporu mezi kapitálem a budoucností, mezi sociálně slabými vrstvami a elitami, které jsou saturované. Bydlení, klima, zvyšující se nerovnosti v majetku, péče o lidi na okraji. To vše je dnes nazíráno velmi individualistickou a tvrdou optikou.

Jenže před pár lety jsme o těchto problémech nemluvili vůbec. Jen jednotlivci trvale upozorňovali na to, jak moc se rozevírají nůžky mezi různými společenskými skupinami, a absolutně nikoho, včetně médií, to nezajímalo. A teď jsou to celospolečenská témata.

Takže to vnímáte tak, že samotný posun do centra dění je základem pro vytvoření platformy, která tyto problémy začne řešit?

Ano, minimálně je to nezbytný předpoklad a dle mého to bude znamenat třeba i debaty o ústavách. O tom, jak je udělat více demokratické, případně jak je tvořivě interpretovat. Jak nastavit regulace takovým způsobem, aby byly ve prospěch lidí a nepopřely podstatu svobodného podnikání. Jak zamezit monopolizaci a oligarchizaci, které jsou zjevně v rozporu s veřejným zájmem. Tyhle debaty nás čekají.